

Edebiyatımızda Akrabalıklar: Ahmet Midhat Efendi ve Muallim Naci

Sema UĞURCAN*

Özet: Muallim Naci, Ahmet Midhat Efendi'nin damadıdır ve bir müddet *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin edebiyat sahifesini yönetmiştir. Ahmet Midhat Efendi, Sakız'dan İstanbul'a gelen Muallim Naci'ye mektuplar yazarak onu gazetesine davet eder. Muallim Naci bu mektuplara cevap verir. Mektuplarda Ahmet Midhat Efendi yol gösteren, Muallim Naci yola girme eğilimindeki kişidir. Mektuplar ikisinin karakterini belirtir. Bu yazı, iki yazarın yakınlıklarının nasıl başladığını, sonra yollarının nasıl ayrıldığını ancak hiç kopmadığını gösterecektir.

Anahtar kelimeler: Ahmet Midhat Efendi, Muallim Naci, Mektuplar, *Tercüman-ı Hakikat*, Şiir, Nesir.

Affinity in Turkish Literature: Ahmet Midhat Efendi and Muallim Naci

Abstract: Muallim Naci, who was the son-in-law of Ahmet Midhat Efendi, was the director of *Tercüman-ı Hakikat* newspaper's literature section. Ahmet Midhat Efendi writes letters to Muallim Naci, who came from Chios to Istanbul and invites him to his newspaper. Muallim Naci responds to these letters. From the letters Ahmet Midhat Efendi guides and Muallim Naci is the person who tends to follow him. Letters show both of their character. The article will show how both writers' closeness began, then how their path separated but never broke.

Keywords: Ahmet Midhat Efendi, Muallim Naci, Letters, *Tercüman-ı Hakikat*, Poetry, Prose.

Ahmet Midhat Efendi ile Muallim Naci arasında dikkate değer bir ilişki vardır¹. Yazar ve şair, patron ve çalışan, kayınpeder ve damat, hoca-öğrenci, üst ve ast şeklinde bir ilişkidir bu.

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. İstanbul-TÜRKİYE. sugurcan@marmara.edu.tr

¹ Bu ilişki ne Fevziye Abdullah Tansel (Muallim Naci ile Recaizade Ekrem Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebî Hâdiseler, *Türkiyat Mecmuası*, 1951-53, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, 1953, İstanbul, s. 159-200) ne de Celal Tarakçı (*Muallim Naci Hayatı ve Eserlerinin Tetkiki*, Samsun: 1994, Furkan Kitabevi) tarafından konuları gereği yeterince ve etraflıca ele alınmıştır. Biz örneğine az rastlanan bu olayı müstakilen ele almak istedik.

Aralarındaki yakınlık Muallim Naci'nin, *Tercüman-ı Hakikat*'te bazı yeni tarz şiirlerini yayınlamasıyla başlar. Mektuplaşmaları aralarındaki münasebetin asıl belgeleridir. Mektuplar Midhat Efendi'nin açan, ötekinin açılan konumda olduğunu gösterir. Mektupların üzerinde tarih yoktur. 1883'ten önce yazılmıştır. Yazılanlardan mektuplaşmanın kısa sürede başlayıp tamamlandığı izlenimi uyanmaktadır. 7-26 Ağustos 1884'te *Muhaberat ve Muhaverat* adıyla *Tercüman-ı Hakikat*'te tefrika edilmiş, 1895'de Naci öldükten sonra küçük bir kitap olarak yayınlanmıştır. Mektuplaşmaları Naci'nin Sakız'daki cinayet mahkemesindeki görevinden istifa edip İstanbul'a gelmesinden sonra başlar. Naci, Midhat Efendi'nin gazetesi *Tercüman-ı Hakikat*'e 10 İkincikânun 1883'te girer (Tansel 1964: 19). Bundan önce Ahmet Midhat Efendi, şefkat ve merak dolu bir lisanla, himaye edeceğini bildirircesine Naci'ye yazmaya başlar. Sonraki mektuplarında üslubu giderek tavsiye edici olacaktır. Yine sonraki mektuplarda ikisinin ifadesi de giderek külfetsizleşecek, samimileşecektir. Aradaki duygu atmosferi, Naci'nin kendini anlatma ihtiyacı, Ahmet Midhat Efendi'nin ondaki tortuları düzeltme isteği her mektupta hissedilmektedir. Midhat Efendi'nin, onun nerede olduğunu, ne durumda olduğunu soran ilk mektubunu bir Varnalı elden Naci'ye ulaştırır. İkincisinden sonra Naci'nin bu "iltifatname"lere cevap veren ilk mektubu özür dileyici mahiyettedir. "Efendimizce beğenilmeyeceği muhakkak" şekilde "bir köşede neşve-cuyâne otur"maktadır². Böylece ilk cevabından itibaren Muallim Naci'nin içkiye müptelâ hali belirtilmiş olur. Bu büyükten himaye göreceği intibamı almıştır ki, ilk mektubun Ahmet Midhatça bir "tenezzül" olduğunu söyler. İkinci mektup içirse hamd eder. Varna'da başı sarıklı bir muallimken Ahmet Midhat'ı okumuş, muhabbet duymuştur. Fakat Muallim Naci,

² *Muhaberat ve Muhaverat*, Müellifleri Ahmet Midhat-Muallim Naci, İstanbul: 1311, s. 8. Yazıdaki metinler bu baskıdan alınmıştır. Bu kitap, Nazım Elmas (Çizgi Yayınları), Ömer Hakan Özalp (Ark Kitapları) tarafından günümüz alfabesine çevrilmiş ise de biz orijinal baskıyı kullanmayı tercih ettik.

“bunlardan hakikaten istifade ederdim demeye dilim varmaz ise mazur tutulmalıyım (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311:10)” diyerek bu öğretici, yönlendirici adamdan yeterince istifade edemediğini belirtmiş olur.

Ahmet Midhat’ın ona verdiği cesaret aşılایıcı cevap, bir öğrencinin kendi niteliklerini ortaya çıkarmasına yardım eder gibidir. Onu çok istekli bir şekilde aramasının bir maksadı vardır. Bu maksat, Naci’nin edibane yüzüdür. Onunla yüz yüze gelmeyi isteyen Ahmet Midhat Efendi, iki anlamda da edepli olan yüzünü, bizzat tanıyacak ve bu tanımadan bir zenginliğe kavuşacaktır. Ahmet Midhat, görüşmelerinin kalemle değil birlikte konuşarak halledileceğini ileri sürer. Naci’nin kelimelerinden hareket eder. Muallim Naci’nin mutlu olamama kabiliyeti yüzünden kendisiyle görüşmek istememesine muhalefet eder. Naci’nin “muhibb-i garîb” ifadesini tahlil eder (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311:19). “Garip”lik, Naci’ye has bir vasıftır. Garip, gurbette bir insan olmak vasfını Naci kendisine vermiştir. Naci’nin mektubunda geçen “ubudiyet” kelimesini “şiddet-i teveccüh” mânasına alır. Bu anlamıyla ubudiyet olumlu bir kelimedir. Sonraki mektubunda ubudiyetin olumsuz yönü, ikisi tarafından da ele alınacaktır.

Muallim Naci ona cevabında, memurluk hayatının sıkıntılarında, zoraki olarak “ubudiyet” ifade etmenin güçlüğünden bahseder. Sakız’da mahkeme kâtibi iken pek çok memurun “hulus”unu yani yaranma isteğini yazıyla belirtme işi kendi üzerine kalmıştır. Yazdığı hulus-namelerden kimi beğenilmiş, kimi beğenilmemiştir. Bu mektupta bu işten dolayı sıkıntılardan söz eder. Naci, “ubudiyet-name kitabeti” işinden memnun olmamasını, görevinin bu olmayışına bağlar. Memuriyet dünyasında hulusiyet yazdığı zaman öteki işleri aksatmasına ses çıkarmazlar. “Mevkiimi muhafaza için her yerde elimden geldiği kadar çalışırım (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311: 32).” sözü ise

onun çalışkan karakterini gösterir. Midhat Efendi'ye mektuplarda yazış tarzı olarak tazimkârâne, tekellüflü ifadeler kaldırılırsa ikisinin mektubunun da kılalacağını söyleyerek, sade dilden yana olduğunu gösterir. Naci, mektubun konusunu, karakterine irca eder. “Bütün aşınalarından bezmiş bir remîde-dile gıyaben sevdiği ve salıklarından olmamakla beraber mesleğini takdir ettiği bir hakîm'in irad ettiği ‘halin nedir?’ sualine cevap vermesi gerek” mektedir. Bu gereklilik, ikisi arasındaki ilişki hakkında ipucu verir: O, Midhat Efendi'nin hoşlanmadığı bir meslekte, şairlikte hayatını geçirmek istemektedir. Gençliğinde vakti divan okumakla geçmiştir. Hafız'ın -Ey servi senin yeşilliğinin üstünde toprak gibi olayım/Başından nazı at ve gölgeni bu toprağa düşür³- anlamındaki beytinin mezar taşına yazılmasını ister⁴. Son dönemi hakkında bilgi verir. Varna'da münzeviyane yaşamıştır. Vahdeti sever, kitap okur. Bu, insanlar üzerinde kibirli biri olduğu intibahı yaratmıştır. Sonra derişane seyahate çıkar. Dünya ne imiş, bunu biraz daha olumsuz olarak anlar. İnsanlar hakkındaki hüsnizannı, suizanna tebeddül eder. Sakız ikameti, bu görüşü keskinleştirir. Artık cihandan usanmış haldedir. İstikametin güç şey olduğunu iddia eder. Dünyada sadık dost bulursa, onlarla birlikte yaşamak istemektedir. Kendisini böyle tanıttıktan sonra, bu mektupların gazetede yayınlanmamasını rica eder.

Midhat'ın Naci'ye cevap olarak yazdığı mektup önemli hususları işaret eder. Teklifsizce yazışıp söyleşmek uğruna “şair hazretleri” diye hitap etmiştir. Hayata gülen gözlerle bakan Midhat Efendi, Naci'nin memuriyeti esnasında hulus-name kaleme almasına dair söylediklerini mizaha yakışır bulur. “Asıl ihtiramı elfazda değil sözlerin hükmünde aramalıdır (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311: 48).” ifadesi Midhat Efendi'nin

³ Farsça beyti anlamlandıran Dr. Ümran Ay'a teşekkür ederim.

⁴ Muallim Naci'nin II. Mahmut haziresindeki mezarının taşında kendi tehlilinden bir beyit yazılıdır:

Hak-perestim arz-ı ihlâs ettiğim dergâh bir
Bir nefes tevâhidten ayrılmadım Allah bir

muhtevacılığı ile ilgilidir. Burada önemli bir hususu öğreniriz. Gençliğinde Ahmet Midhat Efendi de şiir, nazire yazmıştır. Sonra şiirden uzaklaşmıştır. Genelde mânadan ziyade lafza önem verildiği için şiirden nefret etmiştir. En çok da Divan edebiyatının mey, saki konulu şiirlerine düşman olmuştur. “O divanları kaçayalım?” diye alay eder (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311:51-52). Bununla beraber söylediğini şöyle tamamlar: “Ama tekrar ederim ki şiirden nefret etmedim şiirden nefret olunamaz. Şiirden nefret etmek için insan “cemal denilen ol sırr-ı âsmânîden dahi nefret etmelidir. “Sevda” denilen nûr-ı semâvîyi gönlünden mahv ederek karanlık bir kalp içinde ihsasını kayıp eylemelidir (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311:53).” Ahmet Midhat gazetesinin edebi sayfasını yönetmek istediği kişiye görüşlerini başlangıçtan haber vermektedir. Bu bir nevi dikkat çekmedir. Kur’an’ın da nesir olduğunu söyleyen Ahmet Midhat Efendi, hükmü, manası hikmet cevahiriyle süslü şeylerden hoşlanır (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311:57). Naci’nin taşradan *Tercüman-ı Hakikat*’e gönderdiği “Şam-ı Gariban, Kuzu, Vadi-i Nusaybin” gibi şiirleri bütün vücudunu elektriklendirmiştir. Eserin müessirini tanımak ister, onun da büyüleyiciliğine inanmaktadır. Yazdıklarından hareket ederek aralarındaki bu tercih farkından sonra, karakter farkları, ilgi farkları üzerinde durur. Naci mahzunane şeyleri sevmektedir, kendi ise keder ve şevk arasında büyük fark görmez. “Şiir hakikaten mahsul-ı şuur olur ve muvafık-ı hikmet bulunursa” şevk verse de hüznün verse de sever. Midhat Efendi servi mazmununu sahici gibi alır ve karikatürize eder. Gölgesi latif ağaçları tahayyül etmeyip, bu ağaçtan soyut olarak sevgilinin anlaşılması gibi bir mânâ çıkarmak lafız esirliğidir. “Kuzu” ise, mânaca ve lafızca şiirdir. Bir şair insana bir tabiat levhası gösterdiği zaman o levhada beğenilmeyecek hiçbir şey bulamaz. Böylece Ahmet Midhat Efendi dikkatin, hikmetin verebileceği şiirleri takdire şayan bulduğunu ifade eder. Ahmet Midhat Efendi

dış dünyayı olduğu gibi veren şiiirden yanadır. Çünkü tabiat levhalarının hiç biri beğenilmeyecek kadar çirkin olmaz. Bundan sonra Ahmet Midhat Efendi'nin Muallim Naci'yi yenilikçi bir şair olarak gören sözleri gelir: "Sizde şiiir-i Osmanîce büyük bir inkılabın mukallibi, büyük bir teceddüdün müceddidi olmak istidadını görüyorum (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311: 65)". Başkaları da bu fikirdedir. Aleyhinde bir harf söyleyecek bulunsa onu redd hususunda kıymet bilen lisanlar derhal birleşeceklerdir (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311:66). Bu söz, Midhat Efendi'nin Naci'yi koruyacağı ve ona bir dost çevresi hazırlayacağı vaadini taşımaktadır. "Açtığımız vadi henüz na-refte bir çığır iken herkes size peyrev olmaya çalışa çalışa vasi bir şehrahi edeb oluyor" diyerek onun yeni şiiirde ilerlemesinin, başkalarının onu takip etmesinin edebiyat dünyasını hareketlendireceğini ileri sürer. Şiiirde söz sanatlarından hareket etmekten daha önemlisi, gerçekleri vermek veya söylemektir (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311:67). Bu hüküm, Ahmet Midhat Efendi'nin Naci'yi *Tercüman-ı Hakikat*'teki bazı manzumelerinden hareketle, kendi istediği gibi bir şair olarak gördüğünden dolayıdır. Mektubunun bundan sonraki kısmında, onu merdümگیرizlikten vazgeçirmeye çalışır. "...evvelden dahi sizi münzevi merdümگیرiz edecek bir fikriniz var imiş de seyahat bu fikrinizi takviye eylemiş (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311:70)." diyerek önceki mektubunun kendince yorumunu yapar. Ona iyimserlik dersi verir: "Bendenizce kûşe-i inzivanın mezardan pek az farkı vardır (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311: 70)." Felaketler gördüyse de dünyadan usanmayan, ömrünün sonuna kadar merdümگیرizliğin mahvını yazacak olan Ahmet Midhat Efendi, onun dünyada sadık dost bulursa merdümگیرizlik köşesini bırakacağını umar. Naci'nin gazeteci olmak istediğini bilir, gazeteci ve şairlik mesleğinin, merdümگیرizlik hastalığına tedavi olduğunu söyler. Kendisinin beğenmediği şair grubu inziva köşesine çekilse memnun olacaktır.

Ama dünyada kuzuyu öyle gören bir Naci'nin merdüm-girizliğe kaymasını istemez. Dünyadan usanmak için o dünya içinde kuzudan, Şam-ı garibandaki latif dağlardan, Nusaybin vadisinden de usanmak gerekir. Bu şekilde genç şairi, yaptıklarının yapacaklarını da göstereceği hususunda şevklendirir. Ona hayat dersi vermek isterken, dünyada kendisine lâıyk dost bulamayan Naci'yi, her şey zıddıyla kaim olduğuna göre, başkalarının da onu kendilerine lâıyk dost addetmeyeceklerini söyleyerek uyarır. Midhat Efendi cihandan usanmamlık ve merdüm-girizlik tavrını mahv için ömrünün sonuna kadar yazsa usanmayacaktır. Burada üstat, kötümserlikten uzak olduğunu göstermiş olur.

Naci'den Hazret-i Midhat'a cevap olarak gelen yedinci mektup da önemli görüşleri içine alır. Naci'nin ilk sözü, sade ifade ile hikmet söyleyen lisanları öpeceğinin gelmesidir. Onunla hemhal olsa birlikte güzel şiirler söyleyeceklerdir. Bu şikâyet dolu mektup, bir taraftan da kendi şikâyetlerine yorum getirdiği bir mektuptur. "Ben kendime merdüm-giriz aradığımı söylediysem hem-zaban aramam demedim ki... Bir yerde ki arzu ettiğim gibi bir refik bulunmaz, bendeniz orada münzevi bulunurum." diyerek, kendi karakterini daha iyi tanıtmaya çalışır (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311:83). Naci geçmişine dönerek şikâyet ettiği memuriyet hayatından bahseder. Yenişehir-i Fener'de dilenci gibi değil, kalender biçimde yaşamıştır. Bir cinayet kâtibi olup canilerle uğraşması kendisi için münasip olmayan bir husustur. Üzerine istintak işi de yüklenince, bu işler karşısında: "Tahsiline yok mu bir duacı / Caniler içinde kaldı Naci" beytini yazmıştır. Kendisini mekanik işlerde bile rahat bırakmadıklarını söyler. Meselâ hâkim, seyrek yazarak kâğıdı gelişigüzel kullandığını ihtar etmiştir. Hâlbuki kaligrafisinde sık yazmak alışkanlığı yoktur. Nehir kenarında dolaşmaya gitmiş, güzellere rastlamıştır. Onlarla biraz teselli bulmuştur. Sonra görevi olan müstantiklikten sıkıldığını ve evvelki âlemine, herhalde harabat âlemine döndüğünü söyler.

Ramazanda mescitte Mesnevi okutur. Halkın bildiği, sahibinin bilmediği cinsten bir kerameti de vardır. Memurluktan istifasıyla kendisini koruyan zatın azledilmesi zaman olarak birbirine uyar. Muallim Naci, memurken mümeyyizinden de memnun kalmamış ve onu hicveden mısralar yazmıştır. Ondan bir şey öğrenmemiş, her ne öğrendiyse kendi kendini teşvik ile çalışarak öğrenmiştir. Mektubun ilerleyen satırlarında Naci, psikolojisini derinleştirmekte devam eder. Dünyada en acıdığı husus, Allah'ın verdiği fakat insanın mahalline sarf etmeye muvaffak olamadığı kabiliyete sahip olmaktır. O, kabiliyetini çırpınan ve kendinden ayrılıp başka bir vücuda geçmek isteyen bir kabiliyet olarak görür. “Allah kuluna terakki şevki vermiş, etrafını manilerin mukavemetinden kabilsiz ihata etmiştir (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311: 98).” Bu konuda serzenişler teessürü artıracağı için bahsi kapatır. Yine şiirin önemine döner. Şayan-ı muhabbet olan şiir, lafzen ve manen muntazam olanıdır. Şiirlerinin Ahmet Midhat tarafından beğenilmesinin, o şiirler için iftihar vesilesi olduğunu söyler. Nesir daha çok sevebilir. Fikirler nesren daha genişlikle tasvir olunur. Ama kendisi nazmı tercih eder. Ancak Ahmet Midhat Efendi'nin eserin müessiri olan kendisini göreceksin çok sevemeyeceğini ekler. Önceden beğendiği Hafız'ın beytini artık beğenmemesi, Ahmet Midhat Efendi'nin onun kanaatlerini değiştirmesinin bir işaretidir. Neden inzivaya çekildiğinin üzerinde bir daha durur. İnsanlar kendi hakkında olumlu izlenime sahip olmadıkları için, yazı yazıp Fransızca öğrenmesini mektep muallimine yakıştıramayanlar arasında kaldığı için merdümگیرiz olmuştur. Kendisini savunurken çaresiz durumunu şöyle anlatır:

“Müstait bir genç tasavvur ediniz ki her şeyi öğrenmek istiyor da hiçbir şeyi istediği gibi öğrenemiyor. Çünkü vasıta bulamıyor. Dünyada her saadete nail olmak istiyor da bu gidişle hiçbir şeye nail olamayacağına hükmediyor, yine meyus olmuyor. Çalışıyor, çalışıyor! Bir haftada öğrenilebilecek kolay bir şeyi

sekiz ayda öğreniyor. Yahut öğrenmekten kat'-ı ümîd edip kalıyor. İşine yarayacak kitapları olsun edinmek şöyle dursun bunların isimlerini bile kimseden haber alamıyor. Sıkılıyor, sıkılıyor! Mevani denilen belalarla ölünceye kadar çarpışıp şu halde en büyük bela olan hayattan kurtulmak tedbirine müracaat edeceği gelir. Acımaz mısınız? (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311: 105-106)”

Kendisini gaddarcasına etkileyen olaylarla dolu dünyanın, “Çerh-i kîne-ver” (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311:106) olduğunu, onu tazyik ettiğini söyler. Naci, kabiliyeti olan fakat o kabiliyeti değerlendirecek şartlara uzak düşmüş biri olarak kendisini gösterir. Muallim Naci’de sanki alçak gönüllülükle kendisini yetersiz görme ve bir nevi Narsizm birleşmiştir. “İstidadım var idi ve vardır. Kendinde var olan bir nimeti yok göstermeyi zarafet addeden tevazu-furuşan-ı zamaneden değilim ki arz-ı tevazu edeyim derken yalan söyleyeyim.” sözleri bunu gösterir (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311:107). Üstatla ilişkilerinin sonrasını özetleyecek bir söz söyler: “İnsan sevdiği bir adamdan göreceği vefasızlıktan en ziyade müteessir olur.” Birlikte olmaktan memnun olduğu adamlarla yaşamak saadetine erişirse, Midhat Efendi kendisine öyle sadık dostlar bulabilirse merdümgirizlikten kurtulacaktır. Merdümgirizlerin birinci tenkit edicisi o olacaktır. Ama bugün için bu mümkün değildir. Bu mektup Naci ile ilgili önemli görüşleri ihtiva eder.

Kitaptaki sekizinci mektup Midhat’tan, “Naci!” hitabıyla gelir. Güzeller karşısında, şiir yazıp onun da bestelenmesi Midhat Efendi’nin “ben”liğinden çıktığı zaman olmuştur. Yani Midhat Efendi, artık şiir yazmayacaktır. Bu mektupta gerçekçi ve objektif Ahmet Midhat Efendi, Naci’yi kendi içine döndüren her türlü âmilden korumak ister. Fenafilaşk’ın insanı egoist ettiğini söyler. Romanlarında da işlediği gibi, böyle aşka esir olmak “cihanı ve cihaniyanı” maşukasına feda etmek demektir. Bunu yanlış bulan

Ahmet Midhat Efendi, insana vazifesini hatırlatır. Dünyada herkes âşık olsa, dünya darüşşifaya döner. Âşıkın gözünden dünya çıkmamalı, gözünün gördüğü zerrati kendisine mahbub seçmelidir (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311: 117). Sevgi sözlerinden başka bir şey dinlemeyen sevilenle böyle bir ilişki, karşılıklı burun çekip ağlamaya kadar götürür diyerek, böyle aşkları karikatürize eder. Midhat Efendi, âşık ile dost arasında bir ayırım yapar, dostun, insanı merdümگیرizlikten kurtarıcı ve âşıktan başka bir varlık olduğunu söylemek ister. Bu mektupta en önemli ifade, Ahmet Midhat'ın Naci/cani kelimeleri arasında ilişki kurmasıdır. Naci'nin arzuladığı sorgulamayı gerektiren hareketleri men edecek, halka insanlık öğretecek yazırlarla meşgul olmak için insanlığın düzeltilmesi gerekir. “Eliniz gibi bir el, insafınız gibi bir insaf, insanîyetiniz gibi bir insanîyet cinayet kitabetinden bed’ ile büyük hakîmliğe kadar umur-ı adliyede bulunur ise o zaman caniler Naci olur (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311:119).” Burada cezadan maksadın ıslah olduğunu söyleyen, eserlerinde de şahıslarını kısmen ıslah eden Ahmet Midhat Efendi hissedilmektedir. Ahmet Midhat üçüncü husus olarak, önceki mektupta tahsil hususunda uğradığı engellerin onu yıldırması hakkında konuşur. Bu engelleri Midhat Efendi de yaşamıştır. Üzerinde hoca hakkı yoktur diye yazılmıştır, ama şimdi okunan bir yazarsa, bu durumdan dolayı daha ziyade övülmesi gerekir. Muallim Naci'nin de yaptığı gibi yirmi sene evvel *Tuna* gazetesinde yazarken, bir taraftan bilgi toplamak, diğer taraftan bilgi vermek zorundadır. Yani “istifade” ve “ifade”yi beraber yapmak zorunda kalmıştır. Midhat Efendi, kendi şiarını Muallim Naci'ye vermek ister. “Çalışacağız, bu mecburiyetten nâşidir ki benliğimden çıkmayı, merdümگیرizliği hiç tecviz etmem (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311:131).” diyerek çalışkan olduğunu bildiği Naci'nin merdümگیرizlikten çıkmasını bir kere daha ister. “Saye-i şahane” devri de bu çalışmayı gerektirmektedir.

Hace-i evvel, Muallim Naci'yi engeller ve zahmetlerle birlikte ulaştığı derecede Allah vergisi ile çok kabiliyetli bulur. Bunu gördüğü için onu inziva köşesinden çıkarmayı bir “mücahede” olarak değerlendirir. Felekten şikâyet eski moda bir alışkanlıktır. Ahmet Midhat Efendi, feleği esas mânasında alarak, feleğin muntazam işlemeden hayranlık duyduğunu söyler. Naci'nin de böyle yapmasını ister: “Bir şair-i laübalinin meşrebine muvafık bir felek tasavvur olursa harekâtındaki garabet hakikaten gülünç olurdu (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311:134). Naci'nin arzuladığı sadık dost simürg gibi ismi var cismi yok şeylerdendir. Yaratılışını burada iyice ortaya koyan Midhat Efendi şöyle der: “Ben cihan içinde mevcut bir vücut isem cihana alâkamı inkâr edemem (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311:135).” Midhat Efendi bu kadar ders vermenin yeterli olduğunu düşünmüş ki “âlemde her harikanın hayranı olduğum gibi sizin de hayranınız olduğumu tekrar temin ederim” diye ilave eder (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311:136-137). Ahmet Midhat Efendi, önceki yazılarında sık sık temas ettiği gibi kendi hülyasını tetkik ederek ah ile ömür geçiren şairle, iyi ve kötüyü tetkik ederek Allah'ın yarattıklarına hayretle ömür geçiren hakîm arasındaki mukayesede üstünlüğü ikinciye verir (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311:136).

İki tarafı da iyi veren bu mektuptan sonra, Naci yazdığı dokuzuncu mektupta kendisini daha iyi tanıtmak için başka şeyler söyler. Hattatlığından, hürriyet aşkıdan bahseder. Ömer Hulusi esas ismini, Naci'ye çevirmesinde, Aziz Efendi'nin Muhayyelât'ındaki “Kıssa-ı Naci billah ve Şahide” hikâyesinin etkisini belirtir. Mahlası bir söz üstadının yadigârı olarak durmaktadır. Muallim Naci kendisini Ahmet Midhat'a daha yakından tanıtmak için onun mektubundaki sözler üzerinden gider. Canilerin Naci olması şeklindeki övgüsüne kendisini çok lâyık bulmaz. Köstem nehri kenarındaki güzeller hakkında,

“kâinatı tezyin etmiş bir şey var ise buna hüsn diyorlar. İşte ben onun mailiyim. Âşık-ı hüsn-i kâinatım.” diyerek güzellere meftun olduğundan söz eder (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311:149). Keramet sahibi olduğunu olağan birtakım olaylarla açıklar. “Kuzu” şiiriyle Ahmet Midhat Efendi’nin teveccühünü kazanmıştır. “Benimle hiç muarefeniz yok iken lütfen muhabereye siz başladınız. İşte bu kerametime diyeceğim yok (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311:150).” Artık eskisi gibi merdümگیرiz olmadığını ispat etmek üzere, matbaasına gelip teşekkür edeceğini söyler.

Ahmet Midhat Efendi, dört günlük bekleyişinde Naci’nin gelmediğini görünce yine mektup yazar. Bu onuncu mektupta yine ümit telkin eder bir üslûp kullanır. Naci mahlasını aldığı Muhayyelat-ı Aziz Efendi’deki Naci billah hikâyesinde kahramanın galebe etmesine dikkat çeker. Yükselme ve üstün çıkma kabiliyeti bulduğunu söyleyerek, Muallim Naci’yi harekete geçmeye teşvik eder. Yani saadetin üstün gelmekte olduğuna inanır. Öteki mektuplardan daha çok karakterini izah ederek yine kendisini tanıtmak isteyen Ahmet Midhat Efendi, kendisini zahmete, meşakkate alıştırmış, ten-perverlik, huzur, istirahat gibi ihtiyaçların mahkûmu olmamış, maişetin zaruretlerini sadeleştirmiştir. Pratik ve pragmatikliğinin verdiği ümitle Ahmet Midhat Efendi, dünyaya küskünlük gösteren ve kendilerine “azadegân” süsünü verenlerden olmamıştır. Satır arasında Naci’nin de böyle olmamasını tavsiye eder. “Zira gazetecilik hevesini anlatarak matbaamızı teşrife rağbet vaadini dahi vermiş olduğunuz bir zamanda buralardan bahsetmek sadedin pek de haricinde addolunamaz (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311:175).” Böylece sadede gelir. Asıl söylemek istediği onu *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde görmek arzusudur.

Bu mektubuna cevap alamayan, onu matbaada göremeyen Midhat Efendi yeni bir mektup yazarak, gazetecilerin çalışkanlık

mecburiyetleri hususundaki sözlerinden ürküp ürkmediğini sorar. Kitaptaki son mektup Naci'den Ahmet Midhat Efendi'ye gönderilmiştir. Mektup ümitsiz bir tondadır. Naci'nin o sıralar bir alkol krizinde olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Bildiği, düşündüğü, öngördüğü ile icraatı arasındaki farktan ötürü ümitsiz durumdadır. Midhat Efendi'nin endişelendiği gibi hasta değildir. Hastalıktan daha kötü olan hüsrana kapılmıştır. Mektubu dahi yazamamış, dikte ettirir hâle düşmüştür. Divan edebiyatında sık kullanıldığı gibi humarı esnasında, içki içtiğine pişmandır, akıl verip yerine şarap almaktan pişmandır. Kendisine bilgece çeşitli telkinlerde bulunmaktadır. İnsan mümkün olduğu kadar tabii neşeyle kanaat ederek, dışarıdan fazla neşe almamalıdır. İnsan tabiatı hikmet kurallarına oturtulmuştur. Bunu bozmamak gerekir. Her şeyde itidal bunun için övülecek şeydir. Naci utanmaktadır.

“Bana muhabbet etmeyiniz, iltifat buyurmayınız. Teveccühünüze lâıyk bir adam değilim. Beni mesut etmek istidadında bulunduğu halde kadrini bilmediğim beynimi parçalamaya çalışıp duruyorum. Tefevvuk-ı teali fikri lazime-i hilkatimdir. Ama bunlar için vesail bulmaya muvaffak olamadım (Ahmet Midhat-Muallim Naci, 1311:190).”

Kendisini toparladıktan sonra ziyaretine gideceği sözüyle mektubunu bitirir. Mektuplaşmanın kesilmesiyle, iki tarafın yekdiğerine birbirini tanıtmaları sona erer.

Daha sonra *Yazmış Bulundum*'da toplanacak on dört mektup Naci'nin, *Tercüman-ı Hakikat*'e gönderdiği ve oradan cevap aldığı yazılardan oluşur. Burada Mes'ud-ı Harabatî mahlasını aldığını görürüz. Bu mektuplar iyimser bir tonla yazılmıştır. Bir mektubunda mutlu olmanın şartlarından bahseder. Marifet ehlinden iyi kabul görmek gibi bir şerefe mazhar olmuş, meydana getirdiği eserler takdir görmüştür. Kendisi daha güzellerini yazmaya çalışacaktır (Muallim Naci, 1301:30). *Tercüman-ı Hakikat*, büyük ihtimalle Ahmet Midhat Efendi,

verdiği cevaplarda nesri daha çok tercih ettiğini belirtir. Herkesin okuduğunu anladığı yazı tarzının kullanılmasını ister. Gazete, her yazı yazarın değerine göre beğenilerini sunmakta sebat edip gitmektedir.

Naci, 10 Ocak 1883'te *Tercüman-ı Hakikat*'in edebiyat sayfasını yönetmeye başlar. Bu iş iki buçuk sene kadar devam eder. Bu arada Naci, Ahmet Midhat Efendi'nin kızlarından Mediha Hanım ile evlenir⁵. Naci, mektuplarda bahsettiği merdümgirizlikten kurtulmuş, etrafında bir kalabalık toplamıştır. 4 Teşrinisani 1884 tarihli ve 1915 numaralı *Tercüman-ı Hakikat*'te çıkan "Mukaddime" yazısında gazetenin edebiyat sahifesindeki metinlerle Muallim Naci'nin bunlar hakkındaki görüşünü İntikadât adıyla yayınlayacağını yazar. Bu edebiyat sahifesine gösterilen rağbetin ve metinlerin yüksek seviyesinin gazetenin edebiyatın terakkisine hizmetinin örneği olarak sunar. Bunda da gazete teşviklerinin rolünü öne çıkarır. "Bugün gençlerimizin kalemlerinde gördüğümüz kuvvet... *Tercüman*'ın teşvikat-ı hakikat-perestanesindenden husule gelmiştir." dedikten sonra, gazetenin kendisini de teşvik ettiğini söyler: "*Tercüman* müşevvikim olmasa yazı yazacak mıydım? Şule-i cevalangâh-ı kabileyetim vakitsiz sönüp kalacak değil miydi?.. Ben hakîm-i müşarünileyh hazretlerinin davet-i mahsusasıyla dahil-i heyet oldum... derece-i liyakatimin fevkinde bir iltifat olarak gazetenin kısm-ı edebîsini nezaret-i kalem-i acizâneme tevdi eyledi." sözleriyle Midhat Efendi'ye olan minnetini dile getirir. Gazetenin edebiyat sahifesinin terakkisini kendisinin cehdinden çok "muallimü'l-meali" Ahmet Midhat Efendi'nin varlığına bağlar⁶. Ancak işler her zaman böyle yürümez. Edebiyat tarihinden de

⁵ Midhat Efendi'nin hata ve sevaplarıyla iç yüzünü iyi bildiği bir insanla kızını evlendirmesi, tıpkı gazetesinde önemli bir görev vermesi gibi, Naci'de iyiliklerin ağır bastığı görüşünden oluşmuş bir husustur.

⁶ Bu yazının künye bilgisi Fevziye Abdullah Tansel'in "Naci" maddesinden alınmıştır. Tansel, Muallim Naci'nin gazeteden ayrıldıktan sonra, bu eseri İntikadât değil de *Muallim* başlığıyla yayınladığını ancak *Tercüman-ı Hakikat*'te çıkan Mukaddime'yi oraya koymadığını belirtir (Tansel, 1964:18).

bilindiği gibi Ahmet Midhat Efendi, Muallim Naci'nin gazete edebiyat sütunlarını eski edebiyat metinleriyle doldurmasını, Ekrem ve taraftarlarıyla münakaşalarda bulunmasını hoş görmez. *Tercüman-ı Hakikat*'in yeni safında bir gazete olduğunu göstermek ister ve gazetesini onlara kapatacak hareketlerde bulunur. Ekrem'in Naci'ye sataştığı *III. Zemzeme*'sinin önsözünü gazetesinde yeniden yayınladığı, kendisi de mey-muğbeçe takdiriyle dolu Divan şiiri tarzında şiirleri beğenmediğini⁷, Garp irfanını takdir ettiğini söyleyerek, Ahmet Rasim'in Fransızca müntahabat kitaplarından tercüme ettiği edebî parçaları gazetesinde basar⁸ (Temmuz 1885). Muallim Naci'nin Beşir Fuad'a yazdığı mektuplardan birinde, Ekrem ve izindekilerle sonra da devam edecek kavgayı kendisinin başlatmadığını, o tarafın sevgiyle bu kavgaya girdiğini, "ilk başlayan daha zalimdir" şeklinde Arapça bir söz sarf ettiğini, geçmişteki olayları böyle yorumladığını görürüz (İnci, 1999: 395). Naci, gazeteden Tanpınar'ın ifadesiyle ağırbaşlı bir şekilde ayrılır. Ufak neşirlerle hayatını kazanmak zorunda kalır (Tanpınar, 2013:583). *Saadet* ve *Mürüvvet* gibi gazetelerde yazarlığını sürdürür. İmdadü'l-Midad mecmuasını kurar. Ahmet Rasim, *Tercüman-ı Hakikat*'in Naci'siz durumundan bahsederken, *Tercüman-ı Hakikat*'te bir yokluk olduğunu, Naci'nin burası için bir varlık demek olduğunu yazar (Yetiş, 1979:129-130).

İki mektup, Naci'nin *Tercüman-ı Hakikat*'ten ayrıldıktan sonraki hâli hakkında bilgi verir. Bu iki metin, Naci'nin *Mektuplarım*'ında yer alır. Üzerinde duracağım ilk metin *Tarık* gazetesinde yayınlanmış bir yazıdır⁹. Ahmet Midhat Efendi'nin

⁷ Geniş bilgi için bk. "Eski ile Yeninin Arasında Muallim Naci Efendi", Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: 2013, Dergâh Yayınları, s. 582-583. "Naci", Fevziye Abdullah Tansel, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, 1964, s.16-17.

⁸ Ahmet Rasim, *Tercüman-ı Hakikat*'in kapıları Muallim Naci'ye kapanırken, Ahmet Midhat Efendi'nin kendisine bu iltifatından sonra Muallim Naci'nin kızacağını düşünür. Fakat Muallim Naci, Ahmet Rasim'e karşı dostça davranışından vazgeçmez (Yetiş, 1979: 187-188).

⁹ Abdullah Uçman, Muallim Naci'nin aleyhinde yazılanlara *Tarık* gazetesi vasıtasıyla cevap verdiğini söyler. ("Muallim Naci", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, 2005, s. 315). Ali Kemal de

kendisi hakkında *Tercüman-ı Hakikat*'te yazdıklarından üzüldüğünü dile getirir. Bu yazısında “televvün-i beşer” dediği insanlardaki değişme üzerinde durur. İnsanlar aldanış içindedir. Kâzibi sadık, sadığı kâzıp zannedebilirler. *Tercüman-ı Hakikat*'te yazdığı sırada ona “şive-i huluskârane satmakta” devam edenler, şimdi “fevkalade bir mevki-i iktidarda imiş de düşmüş gibi aleyhinde bulunmaya yeltenir”ler (Kaplan, 1998:35). Birden değişen bu güruh “bir gazetenin hakkındaki hüsn-i teveccüh-i kadimini kaybedişinden ibaret olan idbarından husule gelen meserretlerini... ilân eder.” Naci, kendisini mütevazı şekilde savunur. İstanbul'a geldiğinde de bu satırları yazdığı sırada da “aciz” bir kaleme sahiptir. Gazeteden ayrılışı onun küçüklüğü demek değildir. Ama Ahmet Midhat Efendi ile onu idbarda görüp sevinen güruh arasında ilişki yoktur. Kendisi “dun ve döneک ediplerden olmadığına” dayanarak Ahmet Midhat Efendi namına karşı “arz-ı tazim ve şükrandan başka bir diyeceği” olmayacaktır. Böyle davranmak, insaniyet vazifelerine riayetin başında gelir (Kaplan, 1998: 36). Ahmet Midhat Efendi kendisi ve eseriyle ilgili bir şey söylerse, bundan bir uyanma hissesi çıkaracak, mukabele etmeyecektir. “Mukabeleye nasıl tasaddi edebilirim ki böyle bir cürette bulunmak mekin-i metini olduğum mevki-i mualla-yı terbiyeden nefsimi tenzile rıza göstermek demek olur (Kaplan, 1998: 37).” Bu sözleriyle velinimetine mukabele etmeyi kendi varlığının temeli olan terbiyeden uzaklaşmak demek olduğunu iddia eder.

İkinci metin “Bend-i Mahsus” başlığını taşır. Yazı, meslek sahibi olan bir gazetenin yazar değiştirmesini, bir sazendenin mızrap, bir kâtibin kâğıt değiştirmesine benzetmesiyle başlar. Yazının tezhipli bir kâğıt veya alelade itibarsız kâğıt üzerine yazılması, onun mana cihetiyle olan yerini yükseltmez veya

---

Ömrüm'de Muallim Naci'nin *Tarık* gazetesinde Ahmet Midhat Efendi'ye uzun, ihtiramlı, edibane mukabelelerde bulunduğunu, yalnız mesleğini müdafaa ettiğini söyler. (Bk. İbnülemin Mehmet Kemal İnal, “Naci”, *Son Asır Türk Şairleri*, C.2, İstanbul: 1988, s. 1042).

düşürmez. Muharrirliğin önemi üzerinde durur. Bir milletin ahlâkını muhafaza ve yükseltmeye en çalışanlardan bir kısım, “millet mürebbsi” mevkiindeki muharrirlerdir. Bu mevki ulvi bulur. Bir muharririn hakiki kıymetini, emsali bilir. Ad vermediği Batılı iki hakîmin muharrirlik hakkında neler söylediklerine dair iktibaslarda bulunur. Muharrir, sessizliğinde bile etrafın dikkatini çekmelidir. Müdahane, aldatmak onun hareketlerinden olmamalıdır. “Her bir satırı âleme karşı neşretmezden evvel sizi nazar-ı tetkikten geçirecek olan ahlâfa arz ediniz.” diyerek gelecek nesiller için yazdığını söyler. Hareketleri sözlerini kuvvetlendirir, yalanlamaz. Düşmanına alicenabane mukabele eder. Kendini hicvedenleri sükûtu ile suçlar. İktisat-mevki meraklısı olmaz. Geçmişte yazdıklarına baktığı zaman pişmanlık duymaz. Mazi, hal, istikbalinden memnun olur. Kendisi ölür, fikirleri yaşar.

Bu prensiplere uyanların sayısının fazla olmadığını söyleyen Muallim Naci, asıl maksadına gelir. *Saadet* gazetesinin edebî kısmı vaktiyle *Tercüman-ı Hakikat*’te olduğu gibi kendisine verilmiştir. O, Batılı iki hakîmin tasvir ettiği muharrirlerden değilse de, onların izinden gitmeye çalışanlardan biridir. Gazetenin diğer taraflarına lüzum görülmedikçe kalem dokundurmayacak, başkalarının edebî sayfaya karışmasına da izin vermeyecektir. Gazetenin güzel eserlerle dolacağını umduğunu söyleyerek bendini bitirir. Bu yazıyı yazarak, kendisinin zannedildiği gibi Doğulu-eski taraftarı biri olmadığını, Batı fikrini doğru olduğu takdirde alacağını göstermek ister. Mektuplarında sık sık başvurduğu Arapça-Farsça sözler, şiirler bu bentte yoktur. Eski ve yeni gazetesinde şiarının ne olduğunu açıklamak arzusundadır. Meslek haysiyetinin dışına çıkmamıştır, çıkmayacaktır. Başına gelenlere rağmen, Midhat Efendi’ye yazdığı mektuplardan çok daha iyimser mektuplardır bunlar.

Gazetesinden çıkardıktan sonra da Ahmet Midhat Efendi'nin Naci'ye ilgisi kesilmez. 1889'da Müsteşrikler Kongresi için İsveç'e gittiğinde, Muallim Naci ile Muallim Zihni Efendi'nin kitaplarını kongreye sunar. Kitaplar tetkik edilir ve iki yazar, kongreye hizmet eden çalışmalarıyla kongre altın madalyasına mazhar olurlar. Muallim Naci'nin mükâfata lâıyk görülmesi "Lisan-ı Osmaniyeye ait birçok hakayık-ı mühimmeyi keşf ve ilanla tekemmülât-ı lisaniyeye hizmetlerinden dolayı"dır (Pala, 2015:137, 242). Belli ki Ahmet Midhat Efendi, damadının çalışmalarını kongreye sunarak, onu yabancı ilim çevrelerine tanıtmak istemiştir. Ahmet Midhat Efendi, onu iki yönlü görmektedir. Önceden de söylediği gibi "Kuzu", "Kebuter" gibi şiirlerini beğenir ve mektubunda Fatma Aliye'ye şiir yazacaksa böyle yazmasını tavsiye eder. Ama onun *Tercüman-ı Hakikat*'te sonradan yazdıklarını beğenmemiştir: "Şiir hakkında bazı mütalâalarım vardır ki onların tayin edecekleri şartlar ile meşrut olmayan şiire husumet ederim. Naci dahi dâhil olduğu halde kafiye-i şüara mıdır? Katar-ı udeba mıdır? O bir alay yâve-güyan ile ettiğim kavgaları görmüş, işitmiş iseniz şiire karşı ne mevkide bulunduğumu anlamışsınızdır (İnceoğlu-Berktaş, 2011:65). Ama Naci'de iyi yönler görmeye devam eder. Kalabalık ailesinde kendi yazarlık yolunda iki kişinin gittiğini söyler: Damadı Naci ve yeğeni Mustafa Refik (İnceoğlu-Berktaş, 2011:75). Gülnar Hanım'ın kendilerini ziyarete geldiği gün Naci de onlardadır. "Gündüzleri akşama kadar telif ve tahrir ile ve Fransızca, Türkçe kıraat ile zaman geçiriyoruz. Akşamları yemekten sonra bütün familya halkı toplanarak gelsin masallar (İnceoğlu-Berktaş, 2011:85)." Ahmet Midhat Efendi Naci'nin matbuattan iyi para kazandığını da söyler. Midhat Efendi'nin yaşadığı ev tefriş edilirken, hep birlikte Naci'nin Fatih'teki evinde kalırlar (İnceoğlu-Berktaş, 2011:79). Bunlar aile hayatına kıymet veren Ahmet Midhat Efendi'nin mimarı olduğu küçük saadetlerdir.

Ahmet Midhat Efendi, *Sait Beyefendi Hazretlerine Cevap* adıyla yayınladığı (1896) küçük kitapta¹⁰ da Muallim Naci hakkında fikirlerini söyler. Kitap; Sait Bey'in başka hususlarla beraber, damadı Muallim Naci'nin hakkında söylediklerini konu alan "Ahmet Midhat Efendi Hazretlerine Arizadır" adlı yazıyla başlar. Arizada bizim konumuzla ilgili hususlar vardır. Arizada; Midhat Efendi'nin "Naci'yi Mesud-ı Harabatı'lıktan çıkarıp bir Racine, Boileau etmek için ne kadar emek sarf eylediğimi... Şeyh Vasfi Efendi hazretleri gibi bazı yaran bilirler, fıkrasını okuyunca Sait Bey'in bazı hatıralarla dilhun olduğunu" söylediği yazılıdır. Sait Bey'e göre bu matbaada damadın durumu, "iç güveyisinden hallice" bile değildir. Naci'nin eserleri ahlâkı ifsad ettiği hükmüyle *Tercüman-ı Hakikat* sahifelerinden kovulup çıkarılmıştır. Ardından Muallim Naci, *Vakit* gazetesinin edebî sahifesini yönetmek istemiş ancak bu da mümkün olmamıştır. Naci "ceridehanelerde" süründükten sonra, padişahın ihsan ve yardımıyla hali refaha ve Osmanlı ailesinin tarih-nüvisliğine tayin edilmiştir. Sait Bey, Naci'nin Midhat Efendi'yi şair yapamadığı bir durumda, kayınpederinin onu Racine, Boileau gibi Fransız şairi etmeye gayret buyurmasını yersiz bulur. Arizada, Midhat Efendi'nin damadı Naci'ye gazeteden ayrılmadan önce Alexandre Dumas Fils'in *La Dame aux camelias* üzerinde ders verdiği yazılıdır. Ahmet Midhat Efendi Fransızcasını geliştirmek istediği damadının bu kitap üzerinden çalışmasını istemiştir. Çünkü bu kitap "tedib-i tebayı-ı beşer" için yazılmıştır. Oysa Ahmet Midhat Efendi, Emile Zola'nın eserlerine "rezalet" demektedir.

Ahmet Midhat Efendi, başka hususlarla birlikte Sait Bey'in yolladığı arizaya cevap verir. Verdiği cevabı o arizayla birlikte kitap hâline getirir. Cevapta bizim konumuza uygun olarak söyledikleri şunlardır: Sait Bey'in de söylediği gibi Naci seçkin

¹⁰ Kitabın yeni baskısı için bk. *Sait Beyefendi Hazretlerine Cevap*, Haz. Zeynep Kerman, İstanbul: 2015, Dergâh Yayınları. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

şiiirleriyle *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin edebî kısmını gerçekten ediplerin istifade yeri hâline getirmiştir. Midhat Efendi'ye göre Naci iyi bir şairdir ancak kendisinden iyileri olmuştur, olacaktır. Naci'nin üstün tarafı “kudret-i intikadiyesi”dir. ... İntikadından bir tederrüs, bir talim derecesinde istifade olunan ilk münekkidimiz Naci'dir (Kerman, 2015:68).” Ancak Naci, köhne bir mektepten mezun olduğu için tenkit gücünü “müşatemat-ı şahsiyeden masun tutamamıştır. Muhterem üstadımız, iftihar edilen, gözümüzün nuru diye yüceltilen bazı zevat hakkında, “hiç söylenmemiş olsaydı”, derirtecek derecede ağır tenkitlerde bulunmuştur. Burada Midhat Efendi, bazı zevat diye Naci tarafından tenkit edilen Rezaizade Mahmut Ekrem'i kastetmektedir. Midhat Efendi de bu ağır tenkitlere itiraz etmiş, Naci'nin Ekrem'e karşılık vermemesi gerektiğini düşünmüştür. Midhat Efendi'nin kendisi, matbuat hayatında hiçbir münazarasını kardeşlik ilişkileri dışına çıkarmamıştır. Naci ile aralarında böyle bir fark vardır. Nazarları muhalif olmasına rağmen Naci *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde bir müddet daha kalmıştır. Ahmet Midhat ile Naci arasındaki ikinci muhalefet noktası, mey-mahub edebiyatı esasına dayanır. Naci'deki mey-mahub taraftarlığı hakikatte buna maddeten perestişten meydana gelmeyip, şiir-edebiyat noktasına dayanmaktadır. “Merhum afif adamdı. Onun mahubunu da mahubesi de ideal idi (Kerman, 2015:71).” Midhat Efendi'ye göre müskirata iptilası olan Naci'de mey zevki yoktur. Bunu çok güzel bir biçimde, (üzerinde durduğumuz) mektuplaşmalarında, özellikle son mektubunda dile getirmiştir. Ancak Naci, mey-mahub edebiyatını yıkmamanın Şark edebiyatını yıkmak demek olduğunu düşünmektedir. Midhat Efendi ise bunları yıkmak niyetindedir. Onların okuyucuya şiir, edebiyat diye bu örnekleri göstermeleri üzerine Midhat Efendi, bunların şiir ve edebiyat değil adeta edepsizlik olacağını iddia etmiştir. “Etvar ve ahvali halka numune-nüma-yı imtisal olacak udeba”nın “mey-mahub

konusunda yazması” doğru değildir. Midhat Efendi’nin kendisi de mey iptilasından zor kurtulmuştur. “O murdarı terk etmeyi müteakip sıhhatimi iade eyledim (Kerman, 2015:72).” dedikten sonra böyle maddi-manevi zararı olan edebiyata harp ilân etmenin farz hükmüne girdiğini söyler. Böylece *Tercüman-ı Hakikat* mey taraftarları ile onların aleyhinde bulunan kendisinin yazdığı, zıt görüşlerin karşılaştığı bir alan hâline gelmiştir. İşte Muallim Naci, gazete sahibinin aleyhinde bulunduğu bir hususta yazmakta o kadar serbestse, onun hâline “iç güveysinden hallice” demek doğru mudur? Zaman, edebiyatta mey-mahub aleyhtarlığı hususunda Midhat Efendi’den yana olmuştur. “Bu zamana Naci dahi yetiştii. Saha-i edebiyatta şişenin kırıldığını, meyın döküldüğünü, pir-i muganın kakırdadığını ve bu devrin edvar-ı maziye-i edebiyeden birisi hükmüne girdiğini kendisi de gördü (Kerman, 2015:73).” Yeni edebiyatın gençlerine yeninin yolları, Naci ve taraftarları ile olan görüş ayrılığı savaşlarından sonra açılmıştır. Ahmet Midhat Efendi iftiharla “yeniden fetih için edilen mücahedatta en ileride süngü sallayanlardan birisi”nin kendisi olduğunu söyler (Kerman, 2015:74). Naci’nin *Tercüman*’dan ayrılmasına yol açan edebiyatın tamamen sona erdiğine emindir. “Bunların şiir ve bunları söyleyenlerin şair addolundukları zaman çoktan geçmiştir (Kerman, 2015:75).” Naci de Mesud-ı Harabati mahlasını bırakmış sırf Muallim Naci olarak kalmıştır.

Midhat Efendi’ye göre Muallim Naci damat olduğu ailede daima el üstünde tutulmuştur. Midhat Efendi’nin tarzı, fikir-nazariye muhalefeti ile kimseyi reddetmemektir. Naci’yi hiç reddetmemiştir. *Vakit* gazetesine Naci girememiştir. Zaten Naci’nin oraya girmek isterken kayınpederini zemmetmek gibi bir niyeti yoktur. Naci, *Tercüman-ı Hakikat*’ten ayrıldıktan sonra hiçbir neşriyatta kayınpederinin aleyhinde yazmamıştır. Mey-mahub edebiyatında da ısrar etmemiştir. Kraldan daha kralcı

birkaç “çocuk” Naci’nin intikamını Ahmet Midhat’tan almaya çalıştıkları, ancak ikisinin de bu yayınlara aldırmadıkları ifade edilir. Naci, Midhat’ı, Midhat Naci’yi tanıyamamış, takdir edememiş ise, dünyada hiçbir kimse hiçbir kimseyi tanıyıp takdir edememiş olacağı hakkında tashihnameyi Naci de imza etmiş, bunu gördükten sonra, bu konuda Midhat’ın aleyhinde yazanlar susmuşlardır. *Tercüman-ı Hakikat*’ten ayrıldıktan sonra Naci’nin maddeten süründüğünün de yalan olduğu vurgulanır. Naci en güzel eserlerini *Mecmua-i Muallim*, *Istılahat-ı Edebiye*, *Zatü’n-Nitakeyn*, *Ertuğrul*, *Saib’te Söz* ve *Lügat* gibi eserlerini *Tercüman-ı Hakikat*’ten çıktıktan sonra yazmıştır. Bunlar “teşevvüşat-ı zihniyeden azade olarak” (Kerman, 2015:79) maddi-manevi huzur içinde iken yazıldığı anlaşılan eserlerdir. Naci’nin rahat durumu hakkında bu eserlerden daha kuvvetli tekzip bulunmaz.

Sait Bey’in, Naci’nin Midhat Efendi’yi şair yapmayı becerememesine mukabil, Midhat Efendi’nin Naci’yi Racine-Boileau gibi bir Fransız şairi etmek hususundaki gayretine söz söylemesi, Midhat Efendi’nin bu cevapta üzerinde durduğu meselelerden birisidir. Midhat Efendi cevaben, Osman Hamdi Bey ile kendisi arasındaki ilişkiyi anlatır. Osman Hamdi Bey’in etkisiyle kendisi roman, dram, komedi, tarih, filozofi devrine yol açmak icap edeceğini düşünür. Artık mey konulu, gül-bülbül konulu gazel-kaside ile edebiyata bir hizmette bulunamayacağını anlamış ve şiiri bırakmıştır. “Bunca yıl puşide oldun ben gibi bir âteşe/Ey abâ-puşum semendersin ki sûzan olmadın” beytini kendisine şiar edinmiş Muallim Naci, *Mesud-ı Harabatî*’den başka bir şey olmadığı halde İstanbul’a geldikten kısa zaman sonra Muallim Naci olmuştur. Naci’nin eseri yayın tarihi sırasınca okunursa, tedrici terakkisi görünecektir. Naci, bu terakki yolu üzerinde rehbersiz, delilsiz kalmamıştır. Bu rehber de Ahmet Midhat Efendi’dir. Naci’nin kendisi bunu itiraf etmiştir. Sait Beyefendi ise bunu görmezlikten gelmektedir. Ancak ölüm,

Naci'nin daha fazla terakkisini durdurmuştur. "Naci sağ olmalıydı da o umumen görülen derecenin daha ne kadar fevkinde bir muallim olacağı görülmeliydi (Kerman, 2015:85)."

Cevapta konumuzla ilgili son husus, Midhat Efendi'nin Naci'yi *La Dame aux Camelias*'yı okumaya mecbur edişidir. Sait Bey'in aksine Midhat Efendi, bu eserin Zola'nınkilerden farklı olarak ahlâkı yükselteceği düşüncesindedir.

Naci genç yaşta kalp krizinden öldüğü gece kayınpederi evlerindedir¹¹. Tanpınar o kayınpederin Naci üzerinde o kadar dost ve zalim rol oynadığını söyler (Tanpınar 2013:584). Bu ölüm Midhat Efendi'yi üzmüştür. Ahmet Rasim hatıralarında onun: "Ne kaybettik biliyor musun? ... Hazine desem yanında tamtakır kalır!.. Dün bugün kendimde değilim." dediğini yazar (Yetiş, 1979:134). Midhat Efendi, Fatma Aliye'ye mektubunda da merhum Naci'ye verdiği "cicim" unvanını hatırlayınca yüreğinin hopladığını, burnunun sızladığını söyler (İnceoğlu-Berktaş, 2011: 382).

Sonuç

Ahmet Midhat Efendi-Muallim Naci mektuplaşmaları yukarıda söylediğim gibi 1884'de tefrika edilir. 1895'te Ahmet Midhat Efendi tarafından kitaplaştırılır. Naci öldükten iki yıl sonra bunları yeniden neşretmesindeki maksat, bir hami olarak kendisinin ne kadar iyi niyetle işe başladığını göstermek içindir denilebilir. Midhat Efendi, ikisi arasındaki dostluğun hâlisane başladığını, kendisinin kozlarını açık oynadığını, Naci şiir hakkındaki görüşlerinde kendisine uysaydı o tatsızlıkların olmayacağını efkâr-ı umumiyeye bir kere daha bildirmek istemiştir.

¹¹ Muallim Naci'nin hayatının son günlerine ait bilgiler için bk. Kayahan Özgül, Şiirin Hazanında Gazel Dökenler: Muallim Naci Efendi, İstanbul: 2016, Kitabevi, s. 46. Özgül, Ahmet Midhat'ın tam Naci istediği kıvama gelmişken ölmesinden hayıflandığını *Said Beyefendi Hazretlerine Cevap* kitabından hareketle belirtir (s. 49-50).

Kaynaklar

- Ahmet Midhat Efendi - Muallim Naci.(1311). *Muhaberat ve Muhaverat*. İstanbul.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal.(1988). *Son Asır Türk Şairleri*. C. 2, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İnceoğlu, F.S.-Berktaş. Z.(Haz.).(2011). *Fazıl ve Filozof Kızım Fatma Aliye 'ye Mektuplar*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- İnci, Handan.(Haz.).(1999). *Beşir Fuad, Şiir ve Hakikat*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kaplan, Ramazan.(Haz.).(1998). *Mektuplarım*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kayahan, Özgül.(2016). *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler: Muallim Naci Efendi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kerman, Zeynep.(Haz.).(2015). *Sait Beyefendi Hazretlerine Cevap*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Muallim Naci.(1301). *Yazmış Bulundum*. İstanbul.
- Pala, Arzu. (Haz.).(2015). *Avrupa'da Bir Cevalân*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi.(2013). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tansel, Fevziye Abdullah.(1964). "Naci", İslâm Ansiklopedisi, C. 9, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Tarakçı, Celâl.(1994). *Muallim Naci Hayatı ve Eserlerinin Tetkiki*. Samsun: Furkan Kitabevi.
- Uçman, Abdullah.(2005). "Muallim Naci", İslâm Ansiklopedisi, C. 30. (315-317). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yetiş, Kâzım. (1979). (Haz.). Ahmet Rasim, *Muharrir, Şair, Edib*. İstanbul: 1001 Temel Eser Yayınları.